

ОЩЕ ЕДНА РАЗНОВИДНОСТ НА ПОДЧИНЕНИТЕ ПОДЛОЖНИ ИЗРЕЧЕНИЯ

Димитър Георгиев
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

ANOTHER VARIANT OF SUBORDINATE SUBJECT CLAUSES

Dimitar Georgiev
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The study focuses on complex sentences whose subordinate clauses can be interpreted as subjects.

The description of the features of these sentences shows a number of differences as compared with other complex sentences in which the subordinate clause takes the subject position. As a result, in addition to the two most commonly studied types, the article proposes another variant of these sentences, which can be formally described as *Pred + Vcop* *S*. Further, the author focuses on the description of this class of complex sentences with a subordinate subject clause and a copular verb, along with their peculiarities.

Key words: syntax, copulative type of predication, the verb *to be*, subordinate subject clauses, agreement

Увод

Настоящото изложение си поставя като основна задача да се представи цялостно описание на една разновидност на сложните съставни изречения с подчинени в позицията на субекта, която сякаш убягва от вниманието на авторите със своите специфични характеристики.

Естествено, когато се говори за систематизация, е наложително да се направи уговорката, че тя би могла да се структурира на базата на определени класификационни признаци и съответно всяка класификация е в определена степен условна.

В съвременната българска лингвистична литература подчинените подложни изречения, с малки изключения, се разделят на два основни вида в зависимост от подчиняващата съставка и структурните характеристики на сложното съставно изречение. Единият основен вид са относителни подложни изречения към главно изречение с пълнозначен глагол, който е в трето лице, единствено или множествено число (*Който ме владее, владее съдбата* (БНК), *Който не коленичи, умира* (БНК), а другият – към неизменяеми третолични нулевосубектни конструкции, част от които съдържат в главното изречение копулативен глагол *съм*, винаги в трето лице (*Не ме интересува, че те са ни шефове* (БНК), *Счита се, че от този ден нататък зимата започва да си отива* (БНК), *Цяло чудо е, че не го пресече наскре думата* (БНК), *Ясно ми е, че това може да те притесни* (БНК), *Най на сметка е да купиш кола от старец!* (БНК) (Грамматика на СБКЕ, т. 3 1983: 321 – 324, Недев 1992: 255 – 261, 1993: 129 – 136¹, Пенчев 1993: 80 – 89, 1998: 103 – 108, Брезински 1995: 277 – 290, Радева 2002: 54 – 69, Бъркалова 2011: 142 – 147).

По-различен класификационен критерий е приложен от Св. Коева – подчинените изречения са разделени на две групи на базата на синтактичната им природа (Коева 2004). Едната група са т.нар *свободни субектни изречения* – „*определителни изречения към субкатегоризационна именна група, която не е експлицитно изразена*“, а вторият тип подложни изречения са *изреченски аргументи*, които „*не могат да се редуват в една и съща позиция с аргументни именни групи – единствената категория, която се субкатегоризира в субектна позиция, е подчинено изречение*“ (Коева 2004: 10). Тази класификация теоретично включва изреченията, които представяме, но те не са обект на специално внимание.

Смятаме, че към двете най-често представяни разновидности – към пълнозначни глаголи и към *pro_{ex}*-конструкции, има основание да се добави още една – подчинени подложни изречения към копула и предикатив.

¹ Подложните изречения са класифицирани от Ив. Недев позиционно – *сложни съставни изречения с предпоставени подчинени подложни изречения* и *сложни съставни изречения със задпоставени подчинени подложни изречения*, но в същността си двете групи са идентични (Недев 1993: 130 – 132). Самият класификационен признак *словоред* е доста спорен.

1. Същност на изреченския модел *Pred + Vcop* S

Формулата *Pred + Vcop* S представлява символен запис на един клас сложни съставни изречения, в които подчиненото заема позицията на изреченския субект и се намира в прикопулна позиция. Виж примерите в (1).

- (1) а. *Подозрителен е, който прекалено много хвали родината си* (БНК)²;
- б. *Безумни са, които не тачат тоя божи повелител* (БНК);
- в. *Грешник е, който нарушава Закона* (БНК);
- г. *И нещастници са, които в своята глупост не познават жената, и знаят я само от едната ѝ страна* (БНК);
- д. *Болник е, който разлива лекарството си* (БНК).

В прегледаните трудове по синтаксис тези изречения не са представени като отделна група със собствени характеристики, а те, макар и близки до другите две групи съставни изречения с подчинени подложни, притежават специфики, даващи достатъчно основание да бъдат отделени като самостоятелна група.

Подчиняващата съставка в структурата, за разлика от постоянно третоличните конструкции с глагол *съм*, е изменяема, копулата може да се променя по лице и число. Макар че в наблюдаваните изречения копулативният глагол най-често се среща в трето лице единствено число, възможността за промяна на морфологичните категории *лице* и *число* и наличието на примери, които го доказват, свидетелства за друг изреченски модел.

Изреченията, построени по формулата *Pred + Vcop* S, са близки и до сложните съставни изречения с подчинени подложни към пълнозначни глаголи (*Който ме владее, владее съдбата* (БНК), *Който не коленичи, умира* (БНК), *Който се страхува и спи, ще остане сиромаш* (БНК), *Който те погледне, начаса ще разбере колко си щастлива* (БНК), като основната разлика е в същността на подчиняващата съставка, която в единия случай е личен пълнозначен глагол (*verbum finitum*), а в другия – комбинация от копулативен глагол и предикатив, традиционно наричана в българската синтактична литература *съставно именно сказуемо*.

² Използваните примери са ексцерпирани от Българския национален корпус (<http://search.dcl.bas.bg/>) и от произведения на съвременни български автори – виж *Ексцерпирани източници*.

В позицията на предикатива, както и в простото изречение, построено като трикомпонентна структура *NP Vcop PredP*, могат да се появят съществителни, прилагателни имена, предложни фрази, квантификатори, въпросителни местоимения, които са недетерминирани фрази. Детерминираната именна фраза или друга част на речта, маркирана с признак [+ *определеност*], в *NP Vcop PredP* често се приема като формален, семантичен и прагматичен белег за подлога в изречението (*Моят дълг е да защитавам принца* (БНК), *Важното е кой е убиецът* (БНК)). По тази причина неопределеността в копулативните изречения е характерна за позицията на предикатива, свързвана с новата информация, ремата или фокуса в информационната структура на изказването (*По-важно сега е да се внимава при предоставянето на държавни гаранции за нови заеми* (БНК), *Тъжно е, дето не са получили нищо от живота* (БНК)) (Виж Граматика на СБКЕ, т. 3 1983, Пенчев 1998, Коева 2001, Бъркалова 2011).

За разлика от абстрактността на фразите в *pro_{ex}*-конструкциите имената в подчиняващата съставка *Pred + Vcop* носят лексикални признаци [+ *предметност*], [+ *броимост*], [+ *одушевеност*], [+ *човешко съществуване*] – виж (2) а. и б. По същия начин признаците, изразени с квантификатори и въпросителни местоимения, се приписват чрез глагола *съм* на отсъстващия в изречението одушевен субект, който е описателно представен чрез изречението в същата позиция – виж примерите (2) в. и г.

- (2) а. *Велик пеец е, който пее за човешкото мълчание* (БНК);
- б. *Не е луд тоя, който изяжда два зелника, луд е, който му ги дава* (БНК);
- в. *Не знам колко сте, които действате зад гърба ми, и не съм в състояние да се преборя с всички ви* (БНК);
- г. *Толкова малко сме, които помним някогашните дни в Керлиън, пък дори и в Камелот* (БНК).

Така описаните характеристики са частично разколебани от няколко изречения. В примерите в (3) предикативът не носи признаците [+ *одушевеност*], [+ *човешко съществуване*] или предикативният признак не се приписва на имплицитен субект, натоварен с тези признаци.

- (3) а. *Което е мое, е наше — ѝ казах аз, — а което е твое, е твое* (БНК);
- б. *Не смятайте така: окови, белезници, вериги са, които в примки ненадейни навеки връзват толкова ръце бездейни* (БНК);

- в. *Пребродил съм почти цялата българска земя, видял съм много молитвени домове, но малко са, които могат се сравни с този* (БНК);
- г. *Що за работа е, която кара един мъж да стане от сън преди зазоряване, когато се предполага, че кара меден месец с жена си, и да го държи далеч от дома му през цялата нощ?* (БНК);

Сложните съставни изречения в (3) поставят въпроса дали можем да мислим за разновидност на структурата *Pred + Vcop _S*, споделяща само част от признаците на подчиняващите съставки, или те принадлежат към друг изреченски модел. Изреченията (3) а. и г. са близки до *pro_ex*-конструкциите с относителни подчинени изречения, но наличието на съгласуваност по род и число води до двоякост на тълкуването. Намирането на примери като *Наши ще бъдат, които си пожелаем; Твоя е, която избереш* (примери мои — Д. Г.), доказващи възможността за промяна на рода и числото на притежателните местоимения и съгласуваност с копулата, би отхвърлило възможността за интерпретиране на подчиняващата съставка като неизменяема третолична конструкция.

Подчиненото изречение, както в структурната схема *който S VP³*, е свободен релатив – относителното местоимение в подложното изречение е без експлициран antecedent в главното, но не е структурно ограничено като предпоставено спрямо главното – виж (4).

- (4) а. *Щастлив е, който би могъл по-бързо да разбере небесния шифър* (БНК);
- б. *Който подслонява при себе си апач, е наш враг и трябва да умре* (БНК).

Кореферентната дума на релатива в подчиненото изречение може да се възстанови с местоимение или съществително име с общо значение – *ти, този, тази, тези, това, онзи, онази, онези, всеки, всички, някой, човек, хора*. Преобразуването на подложното изречение в определително е свързано с експлициране на формална опора, съгласувана по род и число с относителното местоимение, която заема субектна позиция (виж Коева 2001, 2004).

³ Записът *Ø _S VP* е предложен от П. Бъркалова за формално описание на сложни съставни изречения с подчинени подложни към пълнозначен глагол (виж Бъркалова 2011: 144).

Подложната дума в главното изречение обикновено е възстановима и в същото време лесно може да се изпусне в изреченията, които имат обобщаващо значение и се отнасят за лица, виж примерите в (5).

- (5) а. *Здрав е само **онзи**, който не е изследван достатъчно* (Карбовски 2013: 100) → *Здрав е само **който** не е изследван достатъчно;*
- б. ***Тоз**, който ме черпи, е мой човек* (БНК) → *Който ме черпи, е мой човек;*
- в. ***Всеки**, който има законен баща, е негов син, гласи френският закон* (БНК) → *Който има законен баща, е негов син, гласи френският закон;*
- г. *Тогава със сигурност ще знам, че **човекът**, който ѝ го е казал, определено е мой враг* (БНК) → *Тогава със сигурност ще знам, че **който** ѝ го е казал, определено е мой враг;*
- д. *Били не получи нищо от наградата, но след тия победи се прочухме, а освен това **кобилата**, която го роди, е наша* (БНК) → **Били не получи нищо от наградата, но след тия победи се прочухме, а освен това _ **която** го роди, е наша;*
- е. *Наистина не очаквах никого, но и **този**, който стоеше пред мен, бе абсолютно и напълно непознат* (Ненов 2012: 24) → *?Наистина не очаквах никого, но и _ **който** стоеше пред мен, бе абсолютно и напълно непознат.*

От предложените примери е видно, че премахването на формални antecedенти, които са и анафори, не носи смислови различия. Местоименията и съществителните имена *човек*, *хора*, употребени в неопределителен или обобщаващ смисъл, реално нямат собствено значение, а преди всичко структурно запълват подложната позиция в главното изречение.

В разглежданите изречения antecedентите (*този*, *онзи*, *всеки*, *човек*) на релативите в подчиненото изречение са също местоимения или съществителни имена с неизяснено значение, които придобиват собствен смисъл чрез смисъла на подчиненото изречение. Същинският antecedент на относителното местоимение е подлогът в главното изречение, като кореференцията е потвърдена и чрез съгласуване на морфологичните категории. Напр. (5) а. *Здрав е само онзи, който не е изследван достатъчно* (Карбовски 2013: 100) → *здрав (м.р. ед. ч.) = онзи (м.р. ед. ч.) = който (м.р. ед. ч.)*.

Както при всички подложни изречения от вида на свободните релативи дотук, така и в рамките на структурната схема *Pred + Vcop _S* могат да бъдат проверени комбинациите между абстрактния падеж и

синтактичните позиции на липсващия antecedent и относителното местоимение, чиято синтактична роля се изисква от подчинения глагол по модела, предложен от Св. Коева (Коева 2017).

Щом подчиненото изречение е подложно, то празната antecedentна позиция е субектна и е в номинатив. Съответно релативът може да заема позицията на подлога в подчиненото изречение и също да бъде в именителен падеж (наблюдава се в преобладаващата част от подчинените изречения в структурата *Pred + Vcop* S) – (б) а. и б.; може да бъде и в акузатив, маркиран или немаркиран морфологично, и да функционира като пряко допълнение – (б) в. и г., или като част от предложна фраза да бъде поставен в косвен абстрактен падеж (най-често датив) – (б) д. и е.

(б) а. Слепец е, който не съзира ведрината (БНК);

б. Който ме хвали, е мой враг (БНК);

в. Щастлив е, когото Музите любяат (БНК);

г. Блажени са, които ти поведе по верния път (БНК);

д. Обичат някои на лалето красиво пицните, искрящи цветове, но по-щастлив е на който, любовта с аромата на рози е сплела сладкия сватбен венец (БНК);

е. Мнозина са, на които дължа извинение (БНК).

2. Генериране на подложни изречения към *Pred + Vcop*

Генерирането на всички подложни изречения в прикопулна позиция може да бъде обяснено чрез субституция на именната фраза в подложна позиция с подчинено изречение. Появата на изречение в субектна позиция не променя логическия модел на трикомпонентната структура, който претърпява трансформацията от *NP Vcop Pred* в *S Vcop Pred*. От структурна гледна точка обаче наличието на необходимия за въвеждането на подчинено изречение функционален възел CP (*complementizer phrase*) внася редица специфики, отличаващи просто от сложното изречение.

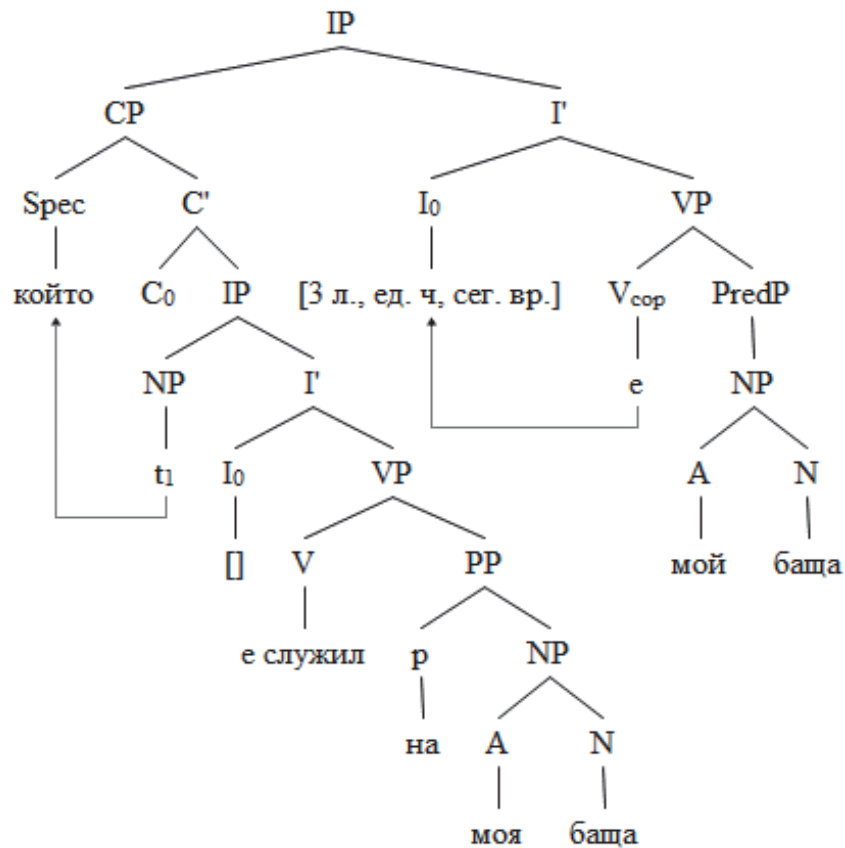
В конкретната структура *Pred + Vcop* S изречението в подложна позиция не е генерирано по модел, различен от субектните изречения при *pro_{ex}*-конструкциите⁴.

⁴ За повече информация по въпроса за генериране на подчинени изречения в прикопулна позиция виж Георгиев 2013: Георгиев, Д. Генериране на подчинени изречения при глагола съм. – В: *Съвременна лингвистика*, бр. 2, 2019, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019, с. 31 – 46. <https://9ca225aa->

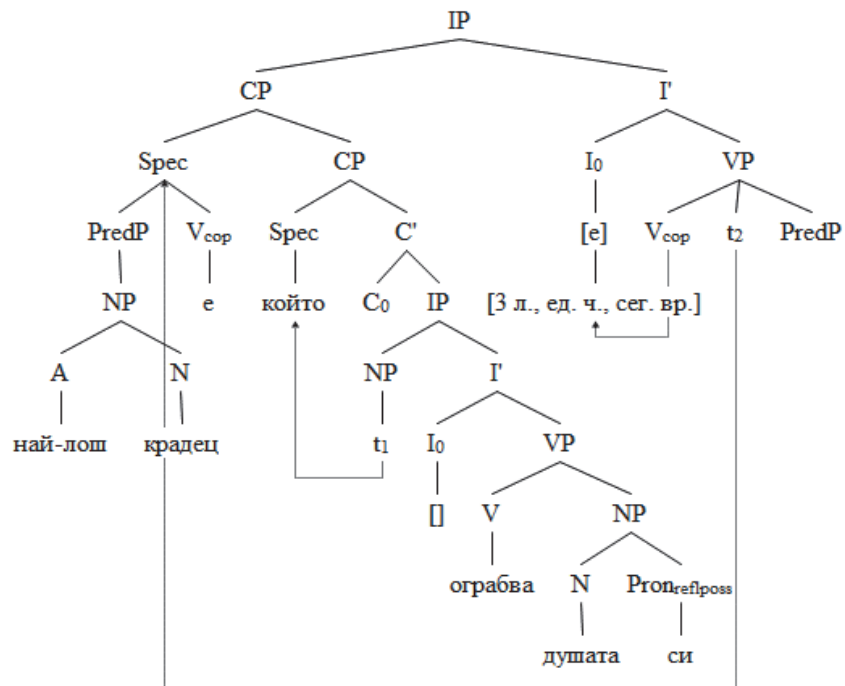
В същото време трябва да се уточнят някои специфики, произтичащи от възможността за промяна на копулативния глагол по лице, число и време и наличието на относително подчинено изречение. Последното вече показва, че опората на $CP - C_0$ няма да бъде лексикално запълнена, а ще бъде *настроена* чрез признаците $[+k]$ и $[-q]$. Относителните метоимения са преместени от изходната си позиция в подчиненото изречение в $Spec$, но остават свързани с празната базова позиция, чрез която се интерпретират (виж Фиг. 1).

В структурната схема $Pred + Vcop \underline{S}$ копулата реално влиза в ролята на *съгласувателен механизъм*. Възниква въпросът между кои изреченски позиции е съгласуването. Изречението, заемащо субектна позиция, няма род, но относителното местоимение в подчиненото изречение се съгласува с предикатива по род и число в зависимост от лексикалния материал в предикативна позиция. Може да се допусне, че това съгласуване произтича от морфологичните категории, с които е натоварена подложната позиция в главното изречение. Копулативната предикация нагледно показва съгласуването, като предикативният признак приема категориите на субекта чрез копулата. Празната подложна позиция продължава да пази тези категории и чрез глагола *съм* се синхронизира с предикатива, а същата позиция е antecedентна спрямо релатива в подчиненото изречение и по този начин същите морфологични категории са копирани от относителното местоимение.

Ползването на функционалната категория IP (*inflection phrase*) позволява да се визуализира механизмът на съгласуване в структурната схема $Pred + Vcop \underline{S}$. Глаголът носи със себе си и темпоралната информация, но категорията *време* формално не участва в съгласуването. По тази причина при пълнозначните глаголи опората на $IP - I_0$ може да бъде представена като две отделни категории: $AgRP$, носеща реалните съгласувателни признаци, и TP , свързана с морфологичната категория *време*. При копулативния тип предикация глаголът *съм* носи съгласувателните признаци *лице*, *число* и *време* и съчетава категориите $AgRP$ и TP – виж синтактичните дървета във Фиг. 1 и Фиг. 2.

Фигура 1. Дървовидна синтактична структура на изречението *Който е служил на моя баща, е мой баща* (БНК)

Фигура 2. Дървовидна синтактична структура на изречението *Най-лош крадец е, който ограбва душата си* (БНК)

Чрез дървовидните структури са представени разновидности на йерархични структури на сложни съставни изречения, построени по модела $Pred + Vcop \underline{S}$. Фиг. 1 показва по-рядко срещания словореден вариант, в който подложното изречение предхожда подчиняващата съставка $Pred + Vcop$ и повтаря модела на простото копулативно изречение $NP Vcop Pred$. В структурата, представена във Фиг. 2, срещаме далеч по-разпространения вариант сред наблюдаваните изречения, при който главното изречение предхожда подчиненото. За да се отрази тази словоредна особеност и да се спази линейният параметър на изречението, са ползвани възможностите на спецификаторната позиция, в която е повдигната подчиняващата съставка, представена като крайната проекция VP, включваща копулативен глагол и предикатив.

Причината за тази специфика в словоредата на сложните съставни изречения с подчинени подложни в прикопулна позиция може да се търси в информационна структура на изречението. Главното изречение, което носи предикативния признак, даван често като обобщено заключение, дефиниция, оценка или характеристика, е изведено в позиция на фокуса в изказването и носи акцента, новата информация, с която традиционно се свързва предикативът.

Използването на възела IP изяснява ролята на копулата като съгласувателна категория и в същото време я показва като част от подчиняващата конструкция.

3. Възможности за изразяване на предикатива в структурната схема $Pred + Vcop \underline{S}$

Както в простото изречение и в сложните съставни изречения с третолични конструкции, в структурата $Pred + Vcop \underline{S}$ съществуват почти същите възможности за изразяване на предикатива. **Лявата прикопулна позиция** (която в простото копулативно изречение словоредно е дясна), по-често заемана от предикатива, може да бъде запълвана със съществителни имена, прилагателни имена, предложни групи, квантификатори и въпросителни местоимения.

Глаголът съм функционира като глагол връзка, без ограничения за изменение по лице, число, време, но най-често се среща в трето лице, единствено и множествено число. Трябва да се отчете, че не се откриват примери в първо лице единствено число и с малки изключения – във второ лице единствено число, тъй като те не носят характерната обобщеност и квалификативност. В структурната схема $PP + Vcop \underline{S}$ е възможна интерпретация на глагола **съм** като автосемантичен, обусловена от значението на предлога в подчиняващата съставка.

Дясната прикопулна позиция е заета от подчинено изречение от вида на *свободните релативи*, което изразява описателно изреченския субект, на който се приписва предикативният признак.

Селекцията на относителните изречения има по-специфичен характер спрямо въпросителните или съюзните и не се осъществява на базата на семантичния филтър на подчиняващата съставка. Може да се допусне, че при голяма част от личните изречения, при които подложната позиция може да се запълни с формален местоименен подлог, а в някои случаи – и с именна група, опората може да отпадне, а относителното определително изречение да заеме позицията на своята опора. Ограниченията произтичат от възможността за нарушаване на смисъла на изречението при отстраняване на опората.

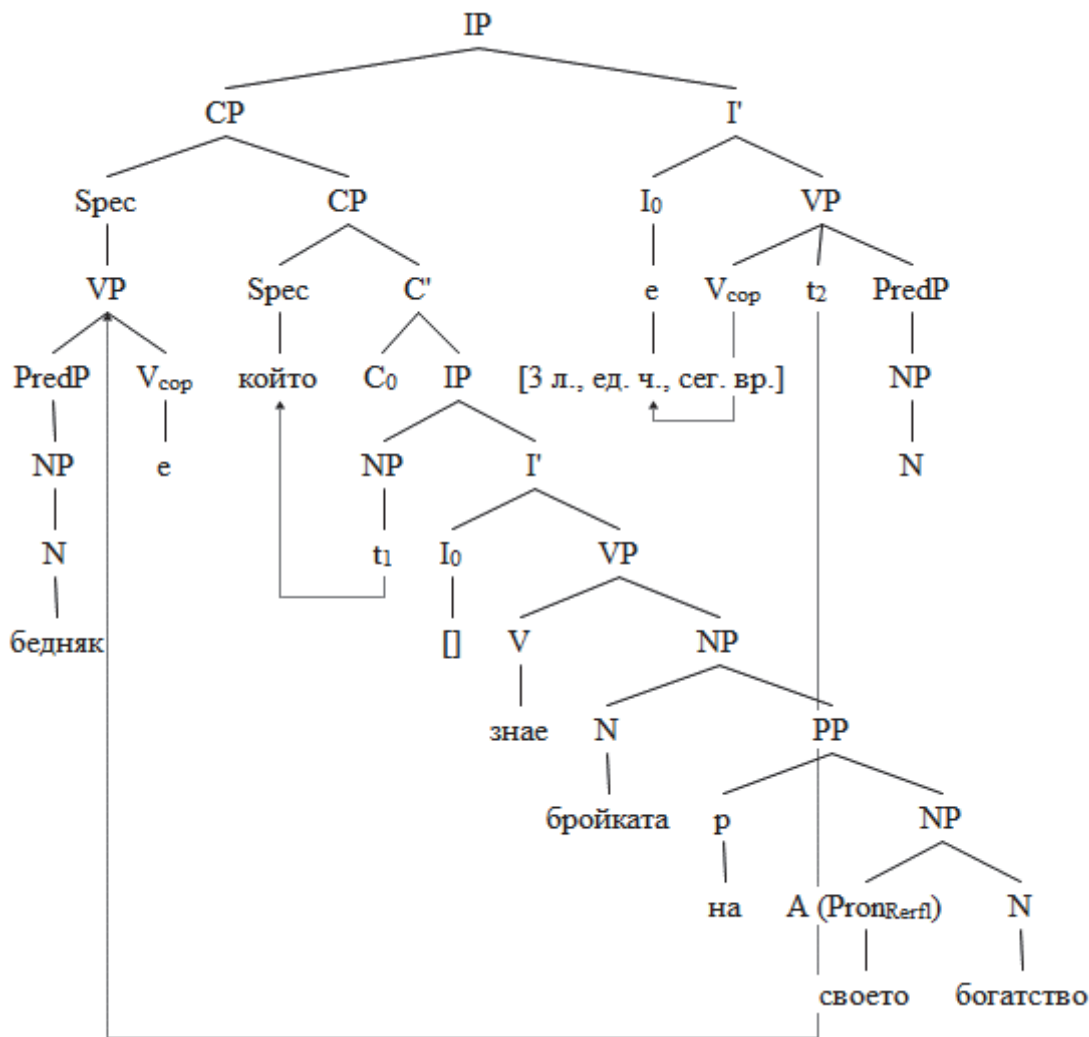
Структурата *Pred + Vcop* S не може да се реализира, когато глаголът *съм* е в първо лице единствено число – **Щастлив/късметлия съм/бях/ще бъда, който...*

По-долу ще бъдат представени различните структурни схеми, производни на обобщения формален запис *Pred + Vcop* S в зависимост от възможностите за изразяване на предикатива, и дървовидни структури, отразяващи йерархията и структурните зависимости в различните варианти.

3.1. Структурна схема NP + Vcop S

Съществителните имена в главната съставка в голяма част от наблюдаваните изречения, отговарящи на структурната схема, носят характеристиките [+ предметност], [+ бройност], [+ одушевеност], [+ човешко същество], което е съществена разлика спрямо абстрактните съществителни в неизменяемата *pro_{ex} Ne* S – виж примерите в (7) и синтактичното дърво във Фиг. 3.

- (7) а. *Тук е едно голямо училище; магаре е, който не е влязъл в него* (БНК);
- б. *Засега 28 души са, които командват банката* (БНК);
- в. *Който е враг на врага ми, е мой приятел* (БНК);
- г. *Голям глупец ще бъде, който излезе насреща му в бой* (БНК);
- д. ***Смела позиция е, която оспорва кесаря и света, когато те пренебрегват същината*** (БНК).

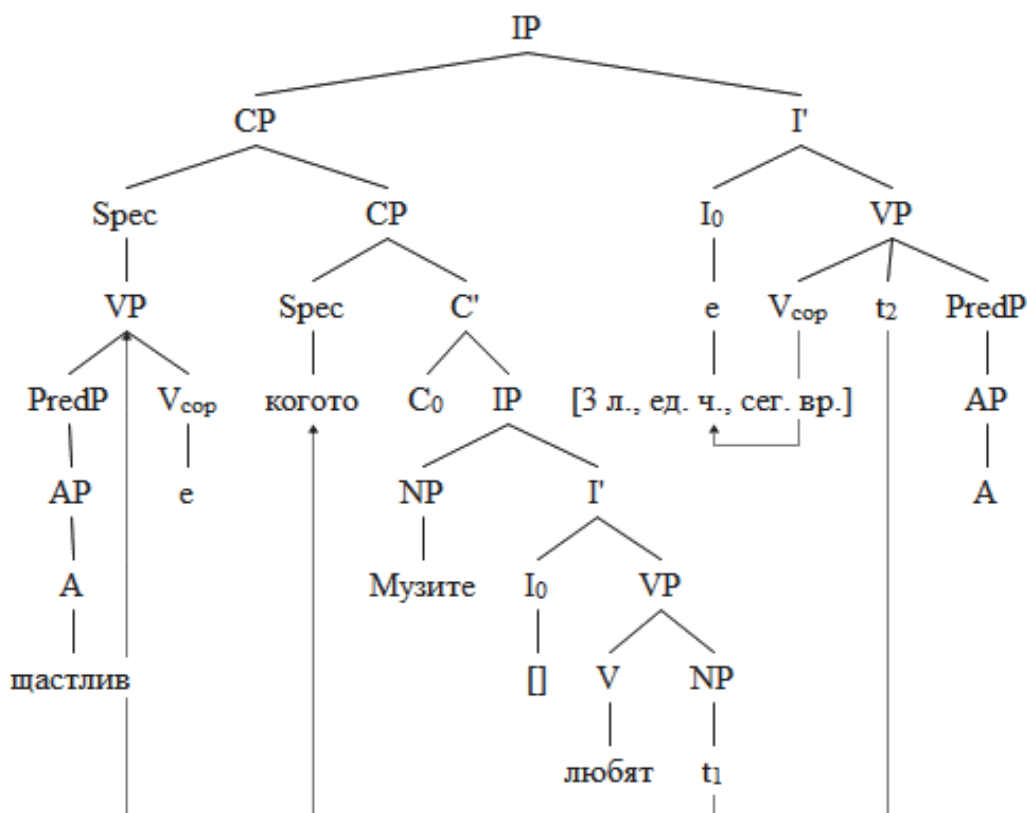
Фигура 3. Дървовидна синтактична структура на изречението *Бедняк е, който знае бройката на своето богатство* (БНК)

3.2. Структурна схема $AP + V_{cop} \underline{S}$

Главното изречение е приписано като качество, белег или свойство на субекта, изразен чрез подчиненото изречение – (8). Структурната схема $AP + V_{cop} \underline{S}$ съответства на N сѐм A от теоретичните модели на простите изречения с глагола сѐм (Бъркалова 1995), като в подложната позиция вместо NP се появява относително изречение. Дървовидната структура, представена във Фиг. 4, илюстрира йерархичните и формалните зависимости и синтактичните отношения в сложно съставно изречение с копулативен тип предикация, построено като $AP + V_{cop} \underline{S}$.

- (8) а. *Красив е, който красиво постъпва!* (БНК);
- б. *Проклет да е, който отбие слепец от пътя!* (БНК);
- в. *И блажена е, която е повярвала, понеже ще се сбъдне казаното ѝ от Господа* (БНК);

- г. *Щастливи бяха, които можеха да плачат* (БНК);
 д. *Колко порочен и фалшив е, който казва: „Решил съм да съм открит с тебе“* (БНК).

Фигура 4. Дървовидна синтактична структура на изречението *Щастлив е, когато Музите любят* (БНК)

3.3. Структурна схема $PP + V_{cop} \underline{S}$

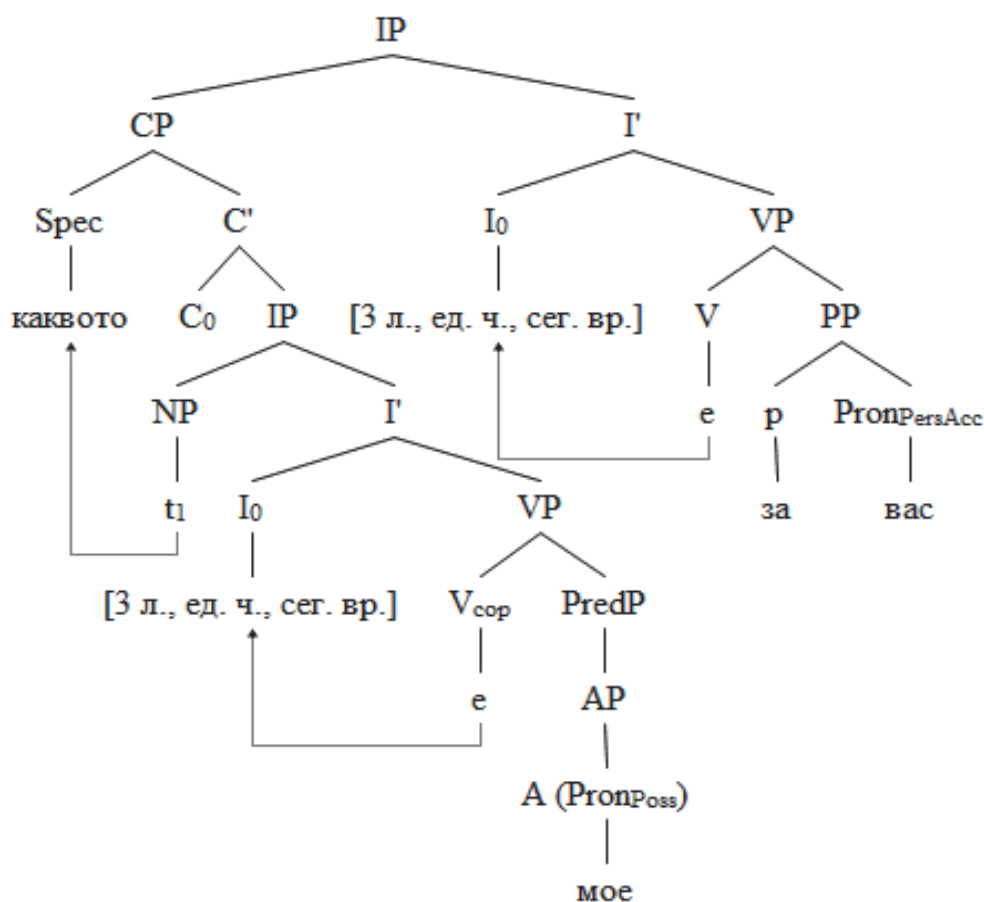
Структурната схема $PP + V_{cop} \underline{S}$ представя най-спорния модел сред сложните съставни изречения с подчинени към комбинацията от копулативен глагол и предикативна фраза. Предлозите като опора на PP задават различни възможности за тълкуване на глагола *съм* в зависимост от собственото си значение и често *съм* може да се интерпретира като пълнозначен глагол – виж изреченията в (9). От друга страна, някои от примерите могат да бъдат причислени към нулевосубектната структура $pro_{ex} PP e \underline{S}$ – напр. (9) а.

Общият теоретичен модел на $PP + V_{cop} \underline{S}$ е структурата на предложния предикатив във всичките му разновидности – с копулативен тип предикация, базиран на синонимията с прилагателни имена (*от дърво = дървен*), със значение на глагола *намирам се някъде*, произтичащо от адвербиалното значение на PP , и със значение на *съм* – *предназначен съм, подкрепям, гласувам „за“* (виж Бъркалова 1995: 32 – 34).

Сложни съставни изречения, подкрепящи представения модел, се откриват трудно.

Дървовидното изображение във Фиг. 5 представя синтактичната структура на изречение (9) а. В конкретния пример има възможност в рамките на едно сложно съставно изречение да бъде наблюдаван глаголът *съм* като копула – в подчиненото подложно изречение, и като автосемантичен глагол – в подчиняващата съставка, където поради значението на предлога *съм* се интерпретира със значението си *предназначен съм*. Подложното изречение не се намира в прикопулна позиция, а изречението може да бъде причислено към *структурата на обектното разширение*, в която *съм* е пълнозначен глагол, предлозите имат обектно значение, а често в РР се появяват лични местоимения в акузатив, както и в конкретния пример.

- (9) а. *Каквото е мое, е и за вас* (БНК);
- б. *С мен е, когато търсите* (пример мой – Д. Г.);
- в. *За награда са, които се справят с всичко* (пример мой – Д. Г.);
- г. *За пример е, който приключи пръв* (пример мой – Д. Г.).

Фигура 5. Дървовидна синтактична структура на изречението *Каквото е мое, е и за вас* (БНК)

3.4. Структурна схема $QuP + V_{cop} \underline{S}$

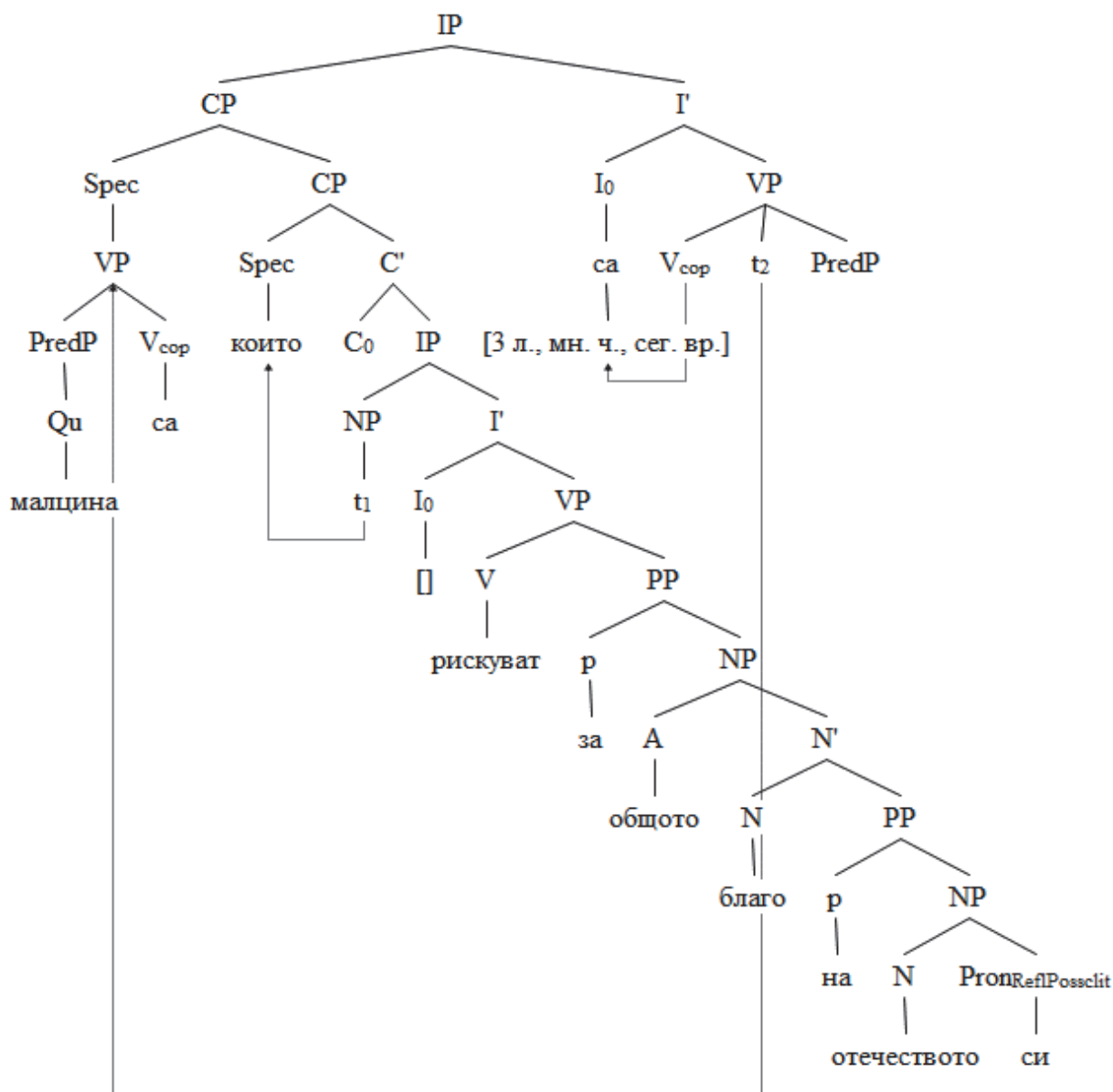
Терминът *квантификатори* (Qu) представя формален клас, включващ в състава си лексеми от различни части на речта, обединени най-вече от лексикалните си характеристики и синтактичната употреба, а не от морфологичните си особености. В състава на квантификаторите влизат числителни бройни имена и наречия за количество (*малко, много, повече, доста, няколко, няколко*), употребени в приемна позиция като количествени модификатори на опората. Квантификаторите имат различни морфологични характеристики и съответно могат да бъдат както съгласуван (*една ваза, едни хора*), така и несъгласуван (*малко захар, много възможности, доста труд, повече желание*) модификатор.

В структурата $QuP + V_{cop} \underline{S}$ почти без изключения квантификаторът в главното изречение се приписва като количествен признак на лице, представено в подложното изречение. Често срещани квантификатори в рамките на структурата са *много, малко, един, една*, не липсват и примери с мъжколични числителни, които са разновидност на бройните числителни имена (Куцаров 1999) – виж (10) б. Поспорен е статутът на квантификатори за лица като *малцина, мнозина, неколцина*. *Неколцина* е представено като неопределително местоимение, означаващо „лица в границите между 3 и 10. В това множество трябва да влизат мъже – неколцина е мъжколична форма“ (Ницолова 1986: 180). *Малцина* и *мнозина* трудно могат да бъдат причислени към неопределителните местоимения, но с еднакво основание могат да бъдат тълкувани като наречия за количество лица, като неизменяеми думи или като числителни бройни мъжколични поради близкия словообразователен модел.

$QuP + V_{cop} \underline{S}$ повтаря структурата на същинските квантификатори от простото изречение, като изречението в субектна позиция представя най-често лица и задължително носи признак [+бройност] (Бъркалова 1995: 29 – 30). (10) е. предлага единственото открито сложно съставно изречение, в което квантитативният признак не е приписан на лице. Синтактичното дърво във Фиг. 6 илюстрира представената структурна схема.

- (10) а. *Един от дванадесетте ще е, който топи залъка си с Мене в блюдото* (БНК);
- б. *Четирима сме, които планираме да напуснем това място на изпитания, за да се озовем на свобода* (БНК);

- в. *Зачуха се викове от всички страни — мнозина бяха, които искаха да помогнат на войводата си или пък виждаха грешките му* (БНК);
- г. *Но ако армията реши да инвестира достатъчно сили и време в обучението, малцина ще бъдат, които не могат да бъдат превърнати в сносни войници;*
- д. *Много са, които не ги е грижа изобщо* (БНК);
- е. *Пребродил съм почти цялата българска земя, видял съм много молитвени домове, но малко са, които могат се сравни с този* (БНК).

Фигура 6. Дървовидна синтактична структура на изречението *Малцина са, които рискуват за общото благо на отечеството си* (БНК)

3.5. Структурна схема $Pron_{Int} + Vcop \underline{S}$

Възможността главното изречение да бъде въпросително, а предикативната позиция да бъде заета от въпросително местоимение, е формално изразена чрез структурната схема $Pron_{Int} + Vcop \underline{S}$. В позицията на предикатива се срещат най-често въпросителни местоимения за количество – *колко* и *колцина*, които са приписани към подложното изречение като въпрос относно брой лица – виж (11) б., в., г., и д. *Колцина* представлява въпросителен аналог на квантификаторите за количество човешки същества *мнозина*, *малцина* и *неколцина*, употребява се, когато се задава въпрос относно „*подмножество x от множество на лица, в което трябва да влиза поне един мъж*“ (Ницолова 1986: 158).

По-рядко срещани са случаите, в които предикативът е изразен с въпросително местоимение *какъв* (-а, -о, -и), употребено като характеристика за лица – (11) а. За *какъв* е характерна предикативна употреба с копулите *съм*, *бъда* и полукопулата *ставам*, когато се задава въпрос относно специфики, качества, социално положение, професия и подобни на подлог лице. Въпреки несъмнената употреба на въпросителното местоимение *какъв* като предикатив възниква известно противоречие при определяне на позицията на субекта в структурата $Pron_{Int} + Vcop \underline{S}$, когато въпросителното местоимение е *какъв*, поради конкуренцията между *какъв* и *кой* и възможността за взаимозаменяемост в някои изречения (виж Ницолова, цит. съч.: 157). Напр. *И какви бяха, които са хукнали да я гонят?* (БНК) → *Кои бяха, които са хукнали да я гонят?* Във втория пример е трудно да се определи дали подчиненото изречение е подложно, или предикативно.

(11) а. *И какви бяха, които са хукнали да я гонят?* (БНК);

б. *Колцина са, дето могат да загубят цяла война с достойнство?* (БНК);

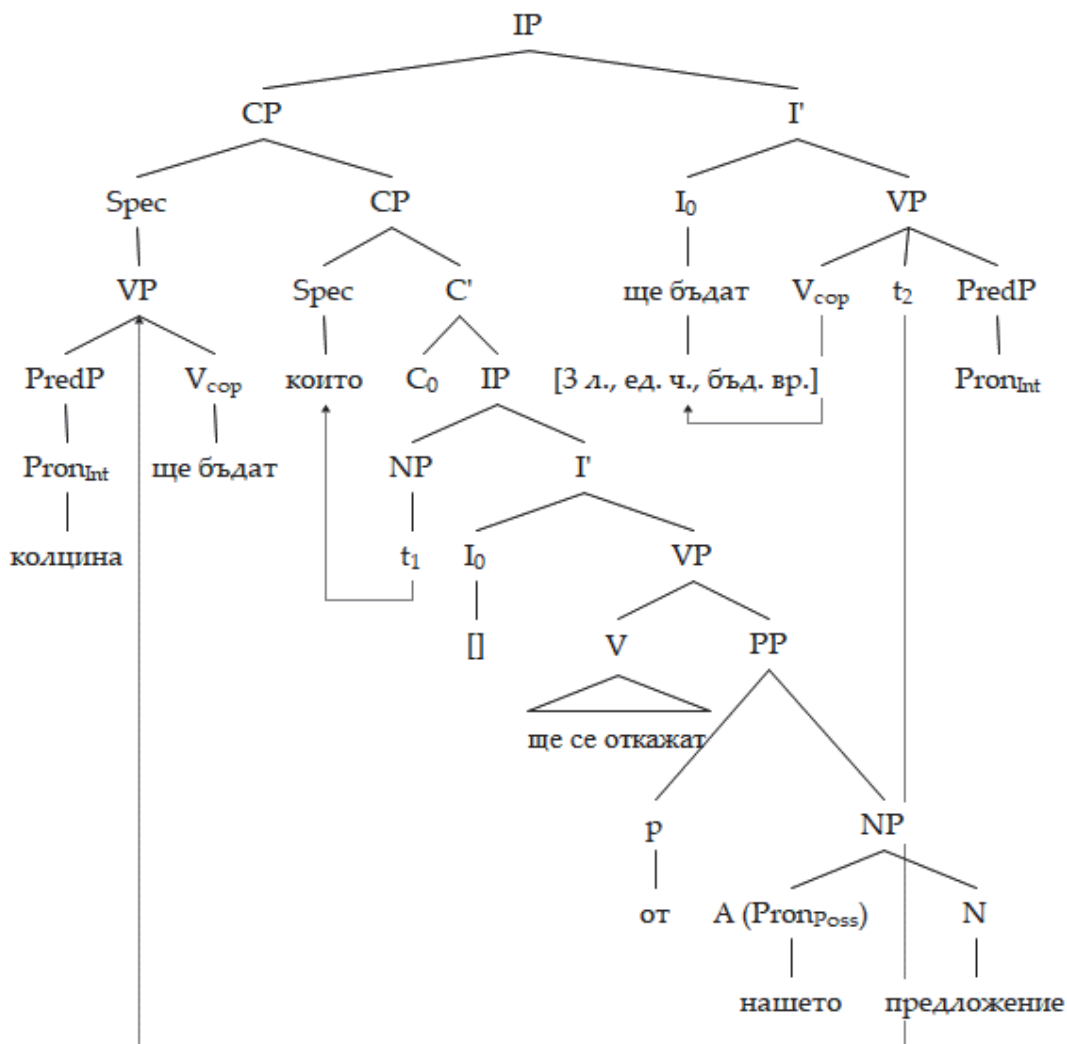
в. *Много народ се беше събрал да види наказанието им, като да бе празник на радост, а не на човешко насилие, но **колцина бяха, които ненавиждаха насилието**, и може ли земният живот без него, след като всеки иска и с искането си накарнява стремежа на тоя до него* (БНК);

г. *Не знам **колко сте, които действате зад гърба ми**, и не съм в състояние да се преборя с всички ви* (БНК);

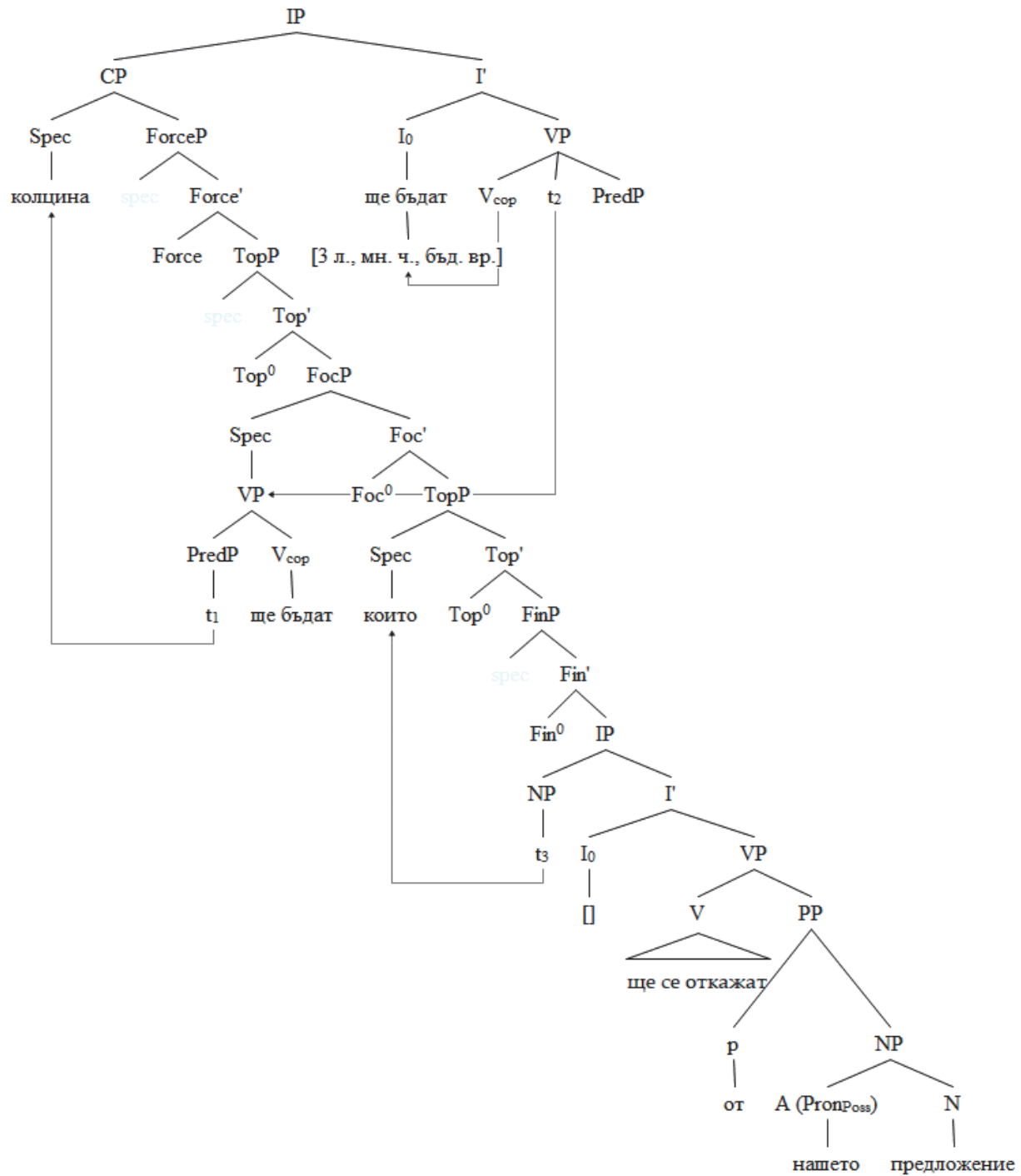
д. *Колко са, които ще забележат грешката?* (БНК).

Представянето на структурните отношения в сложно съставно изречение, построено по модела $Pron_{Int} + Vcop \underline{S}$, е свързано с отразяване както на словоредните специфики, така и на движението на к-думата. Дървовидната структура във Фиг. 7а, както при останалите

сложни съставни изречения с подчинени подложни, при които подчиняващата съставка (*Pred + Vcop, pro_{ex}*-конструкции) е изведена в началото, показва фокусирането ѝ чрез преместване в *Spec* на *CP*. По този начин обаче не е отразено движението на въпросителното местоимение (*колцина*) и коиндексирането му с изходната позиция на предикатива, която в базовата матрица *Sub Vcop Pred* се намира вдясно от копулата. Този пропуск не се отразява на структурата, нито на линейния ред на изречението, тъй като предпоставеността на предикатива и копулативния глагол е словоредна характеристика на голяма част от изреченията, описвани чрез символния запис *Pred + Vcop S*. Разширеният модел на комплементизаторния възел на Л. Рици (Рици 1997) дава удовлетворяващо решение за максимално детайлно и коректно представяне на всички структурни и функционални особености не само на конкретния пример – Фиг. 7б.

Фигура 7а. Дървовидна синтактична структура на изречението *Колцина ще бъдат, които ще се откажат от нашето предложение* (БНК)

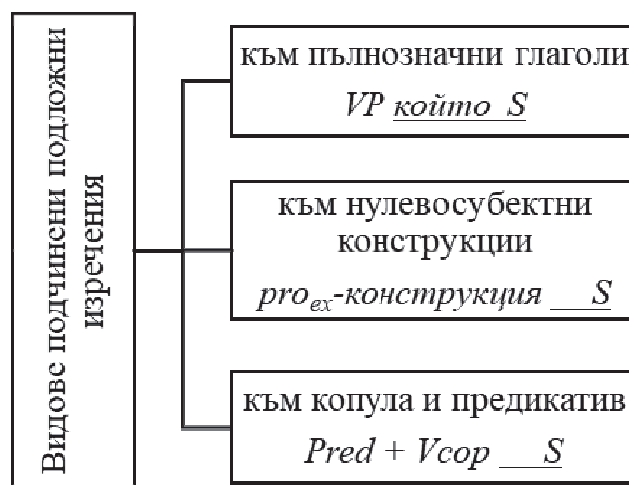
Фигура 76. Дървовидна синтактична структура на изречението *Колцина ще бъдат, които ще се откажат от нашето предложение?* (БНК) по модела на Л. Рици за структуриране на CP

Заклучение

Разглежданите сложни съставни изречения несъмнено съдържат подчинено изречение в субектна позиция, но носят специфични характеристики, отличаващи ги от двете най-често класифицирани разновидности.

Глаголът *съм* нагледно влиза в ролята си на съгласувателен механизъм, съчетаващ в себе си съгласувателните морфемни (AgrP) и темпоралните характеристики (TP).

Смятаме, че на базата на цялостното изложение и със задължителната условност, която носи всяка систематизация, може да се предложи следната парадигма на сложните съставни изречения с подчинени в субектна позиция.

Фигура 8. Парадигма на сложните съставни изречения с подчинени подложни

ЛИТЕРАТУРА

- Брезински 1995:** Брезински, Ст. *Кратък български синтаксис*. [Brezinski, St. Kratak balgarski sintaksis.] София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1995.
- Бъркалова 1995:** Бъркалова, П. Блок от модели на простите изречения със *съм* в съвременния български език. [Barkalova, P. Blok ot modeli na prostite izrecheniya sas sam v savremenniya balgarski ezik.] // *Съпоставително езикознание*. 1995, кн.6, 24 – 37.
- Бъркалова 2011:** Бъркалова, П. *Българският синтаксис – познат и непознат (второ издание)*. [Balgarskiyat sintaksis – poznat i nepoznat (vtoro izdanie).] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2011.
- Георгиев 2019:** Георгиев, Д. Генериране на подчинените изречения при глагола *съм*. [Georgiev, D. Generirane na podchineni izrecheniya pri glagola sam.] // *Съвременна лингвистика*. София:

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, бр. 2, 2019, 31 – 46.

Граматика на СБКЕ 1983: *Граматика на съвременния български книжовен език, т. 3, Синтаксис.* [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik, t. 3, Sintaksis.] София: Издателство на БАН, 1983.

Коева 2001: Коева, Св. Типология на подчинените изречения. [Koeva, Sv. Tipologiya na podchinenite izrecheniya.] // *Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис.* Съставител: Св. Коева. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2001, с. 144 – 163.

Коева 2004: Коева, Св. Типология на субектните изречения в рамките на останалите видове подчинени изречения. [Koeva, Sv. Tipologiya na subektnite izrecheniya v ramkite na останалите видове подчинени изречения.] // *Българска реч*, 2004, кн. 1, 10 – 16.

Коева 2017: Коева, Св. Семантична и структурна характеристика на релативите в български. [Koeva, Sv. Semantichna i strukturna harakteristika na relativite v balgarski.] // *Доклади от Юбилейна научна сесия „Съвременни тенденции в езиковедските изследвания“ (посветена на 85 години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев).* София: Издателство на БАН „Prof. Марин Дринов“, 2017, с. 196 – 219.

Куцаров 1999: Бояджиев, Т., Куцаров, Ив., Пенчев, Й. *Съвременен български език.* [Bojadzhiev, T., Kutsarov, Iv., Penchev, Y. Savremenен balgarski ezik.] София: ИК „Петър Берон“, 1999.

Недев 1992: Недев, Ив. *Синтаксис на съвременния български книжовен език.* [Nedev, Iv. Sintaksis na savremenniya balgarski knizhoven ezik.] Варна, ДФ „Бряг-принт“ 1992.

Недев 1993: Недев, Ив. *Изречението в съвременния български книжовен език (кратък курс по български синтаксис).* [Nedev, Iv. Izrechenieto v savremenniya balgarski knizhoven ezik (kratak kurs po balgarski sintaksis).] София, без издателство, 1993.

Ницолова 1986: Ницолова, Р. *Българските местоимения.* [Nitsolova, R. Balgarskite mestoimeniya.] София: Наука и изкуство, 1986.

Пенчев 1993: Пенчев, Й. *Български синтаксис. Управление и свързване.* [Penchev, Y. Balgarski sintaksis. Upravlenie i svarzване.] Пловдив, 1993.

Пенчев 1998: Пенчев, Й. *Синтаксис на съвременния български книжовен език.* [Penchev, Y. Sintaksis na savremenniya balgarski knizhoven ezik.] Пловдив: ИК „Вечерник“, 1998.

Радева 2002: Радева, П. *Записки по синтаксис на съвременния български книжовен език. Сложно изречение.* [Radeva, P. *Zapiski po sintaksis na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Slozhno izrechenie.*] В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2002.

Рици 1997: Rizzi, L. *The Fine Structure of the Left Periphery. // Elements of Grammar. Handbook of Generative Syntax.* Edited by L. Haegeman. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publisher, 1997, 281 – 337.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

БНК: Български национален корпус (<http://dcl.bas.bg/bulnc/>). [Balgarski natsionalen korpus.]

Карбовски 2013: Карбовски, М. *Обществен експеримент.* [Karbovski, M. *Obsthtestven experiment.*] София: Сиела, 2013.

Ненов 2012: Ненов, Ст. *Острови.* [Nenov, St. *Ostrovi.*] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012.